

NINACHILAR BIOEKOLOGIYASI

Usanov U.N., Soliyeva G.D

Jizzax davlat pedagogika univristeti o'qituvchilari

Tohirov Sardor Zohid o'g'li

Jizzax davlat pedagogika univristeti talabasi

Anotatsiya: Ninachilar eng qadimgi hasharotlar. Gavdasi bosh, ko'krak va uzun ingichka qorin bo'limidan iborat. Boshida kalta mo'ylovlari, juda yirik murakkab ko'zlari joylashgan. Og'iz organlari kemiruvchi tipda tuzilgan. Qanotlari ikki juft bo'lib, qalin tomirlangan. Ko'pchilik ninachilarning qanoti tanasining ikki Yon tomoniga keng Yoyilib turadi. Voyaga yetgan ninachilar zararkunanda hasharotlarni qirib foyda keltiradi.

Kalit so'zlar: Mezotoraks, metatoraks, dum jabralari, rektal jabralar, Cordulegaster annulatus, Zygoptera, Globus skimmeri Pantala flavescens.

Ninachilar (Odonata) — hasharotlar turkumiga mansub eng qadimgi yirtqich hasharotlar: arxeologlar tomonidan topilgan uzoq ajdodlari qoldiqlari karbon davriga (350-300 million yil oldin) borib taqaladi. Ninachilar guruhining ilmiy lotincha nomi sifatida ishlatiladigan Odonata atamasi birinchi marta 1793-yilda daniyalik entomolog Logan Kristian Fabrisius tomonidan kiritilgan bo'lib, uni yunoncha „tish“ deb talqin qiladi. Chunki ninachilarning ustki jag'larida tishlari borligi sababli, boshqa hasharotlarning ko'pchiligida ham tishli mandibulalar mavjud Gavdasining uzunligi 1,4—120 mm, qanotlari 90 mm gacha yetadi. Fasetkali ko'zlari harakatchan, boshining katta qismini egallaydi. Voyaga etgan ninachining murakkab ko'zlari har birida 24 000 ommatidiyadan iborat. Mo'ylovlari kalta, ko'zga zo'rg'a ko'rinadi.

Ko'krak qafasi barcha hasharotlardagi kabi uchta segmentdan iborat. Protoraks kichik bo'lib, dorsal tomondan qalqonsimon disk shaklida tekislangan bo'lib, ikkita ko'ndalang tizmalarga ega. Mezotoraks va metatoraks qattiq, qutisimon tuzilishga birlashgan bo'lib, ichki mustahkamlovchi mahkamlanadi va ichidagi kuchli qanot mushaklari uchun mustahkam biriktirmani ta'minlaydi. Ko'krak qafasida ikki juft qanot va uch juft oyoq bor. Qanotlari uzun, tomirli va pardasimon, uchi torroq, tagida esa kengroq. Orqa qanotlari oldingi qanotlarga qaraganda kengroq, tomirlar esa tubida boshqacha. Ninachilarning aksariyat yirik turlarida urg'ochi qanotlari erkaklarnikiga qaraganda qisqaroq va kengroqdir. Ninachilarning tezligi 57 km/soatgacha rivojlanadi.

Oyoqlar kamdan-kam hollarda yurish uchun ishlatiladi, lekin o'ljani qo'lga olish va ushlab turish, o'simliklar ustida ko'tarilish uchun ishlatiladi.

Arktika va qurg'ochilik hududlaridan tashqari hamma joylarda tarqalgan. Asosan, tropik hududlarda, suv havzalari yaqinida uchraydi. Yirtqich voyaga yetgan ninachi hasharotlar bilan oziqlanadi o'ljasini havoda tutadi. Yirik ninachi lichinkasi itbaliqlar va baliqlar chavoqlariga hujum qilishi mumkin. Chala o'zgarish orqali rivojlanadi. Ninachilar havoda urug'lanadi tuxumlarini suv tubiga yoki suvdagi o'simliklarga qo'yadi.

Lichinkalari yirtqich, og'iz organlari o'ljasini tutuvchi organ — niqobga aylangan. Ninachilarning ov qilish samaradorligi 95% ga yetadi ular odatda ov paytida miyasini ishga tushiradilar bir vaqtning o'zida 5 ta pashsha yeyishi mumkin hattoki o'rgimchakni o'z to'ridan tutib olishga qodir. Ninachilarning lichinkalari baliqlar uchun oziq. Maxsus tashqi jabralar (dum jabralari) yoki orqa ichak o'simtalari (rektal jabralar) yordamida nafas oladi. 3 ta kenja turkum: teng qanotlilar, har xil qanotlilar, aralash qanotlilarga bo'linadi. Keyingi turkumga oldingi ikki turkumining ham belgilarini mujassamlashtirgan, tropik hududlarda tarqalgan bitta urug' kiradi. O'zbekiston hududida niachilarning o'nlab turlari tarqalgan. Tog'li hududlarda O'rta Osiyo uchun endemik, yirik ninachi kordu-legaster uchraydi.

Cordulegaster annulatus

Vohalar va tog' oldi xududlarida shaynli ninachilar ko'p uchraydi.

Ular tez, chaqqon uchuvchilar bo'lib, juda aniq havo pistirmasiga qodir, ba'zan okeanlar bo'ylab ko'chib o'tadilar va ko'pincha suv yaqinida yashaydilar.

Ninachilar Antarktidadan tashqari barcha qit'alarda yashaydi. Cheklangan tarqalishiga moyil bo'lgan damselflardan (Zygoptera) farqli o'laroq, ba'zi avlodlar va turlar qit'alarda tarqalgan. Masalan, ko'k ko'zli qora rang Rhionaeschna butun Shimoliy Amerikada va Markaziy Amerikada yashaydi; imperator Anaks Amerika qit'asi bo'ylab shimoldan Nyufaundlenddan janubgacha, Argentinadagi Bahia Blankagacha yashaydi. Yevropadan Markaziy Osiyo, Shimoliy Afrika va Yaqin Sharqqa. Globus skimmeri Pantala flavescens dunyodagi eng keng tarqalgan ninachi turidir u kosmopolit bo'lib, barcha qit'alarda issiqroq hududlarda uchraydi. Anisoptera turlarining ko'pchiligi tropik, mo'tadil mintaqalarda kamroq turlari mavjud.

Ninachilarning umri qisqa. Ninachilarning eng yirik vakillari yetti yilgacha yashaydi.

Ninachilar inson madaniyatida kulolchilik, qoyatosh rasmlari, haykallar va Art Nouveau zargarlik buyumlari kabi artefaktlarda tasvirlangan. Ular Yaponiya va Xitoyda an'anaviy tibbiyotda qo'llaniladi va Indoneziyada oziq-ovqat uchun ushlanadi. Ular Yaponiyada jasorat, kuch va baxtning timsoli, hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Belishev B. F. Strekozi Sibiri, t. I, chast 1. — Новосибирск, 1973. — 336 s. — 100 ekz.
2. Bogdanov S.P. "O'zbekiston hayvonlari" T.: O'qituvchi, 1983
3. Dubovskiy G.K., Ummatov A.M. Zoologiyadan o'quv qo'llanma. T.: O'qituvchi, 1991
4. Kuznetsov B.A., Chernov A.Z., Katanova L.N. Kurs zoologii. M., «Agropromizdat», 1989
5. Lukin E.I. Zoologiya. M., «Visshaya shkola», 1989
6. Laxanov J.A. O'zbekistonning umurtqali hayvonlari aniqlagichi. T.: «O'qituvchi», 1988
7. Muxammadiev A.M. Umurtqasiz hayvonlar zoologiyasi. T.: O'qituvchi, 1976
8. Mavlonov O., Xurramov Sh., Norboev Z. Umurtqasizlar zoologiyasi. T.: «O'zbekiston». 2002
9. Internet manba: www.Wikipedia.org